

Nepublicirane antičke svjetiljke iz Franjevačkog samostana u Visokom i s Katedre za arheologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu

Adnan Busuladžić

Sarajevo

Uvod

Od najstarijih vremena ljudi su nastojali da na različite načine osvijetle svoja boravišta. Najstariji oblici rasvjete konstatirani su još u prethistorijskom periodu. Tada su korištene i neke vrste svjetiljki na životinjsku mast. U Egiptu su tako u periodu od preddinastičkog do perioda helenizma korišteni jednostavniji oblici svjetiljki. Najstariji oblici koji se odnose na Grčku potiču iz VII stoljeća stare ere. Ovi rani oblici su bili jednostavni, otvoreni i okruglog recipijenta.¹

Helenističko doba označilo je procvat trgovine i keramičarske proizvodnje. Centri proizvodnje iz Grčke prelaze na Istok. Bosfor i Egipat postaju glavni izvoznici ove robe. Od II stoljeća stare ere počinje proizvodnja svjetiljki pomoću kalupa, što je dodatno pomoglo popularizaciji ovog predmeta. Svjetiljke su služile u različite svrhe. Pored primarnog zadatka u osvjetljavanju privatnih kuća, one su korištene i u osvjetljavanju javnih zgrada, ulica, trgova i drugih objekata, ali i kao prikladan poklon. Korištene su i u votivne, funeralne i ritualne svrhe. Zbog ovoga se svjetiljke dosta često nalaze i kao priloge u grobnicama te kao sastavni dio ritualnih predmeta u hramovima.²

Vremenom, svjetiljke dobijaju i različite nazive: sobne, pogrebne, kupališne i sl. Ovakvim nazivima nisu definirani različiti oblici i tipovi, nego socijalno-društveni kontekst i mjesto upotrebljavanja.³ Razvojem i širenjem kršćanstva na pojedinim tipovima svjetiljki se pojavljuju mno-

gobrojni kršćanski simboli, zbog čega se nekoliko tipova može u socijalnom smislu nazvati starokršćanske svjetiljke. Pored primarne funkcije osvjetljavanja prostora, one postaju i dio crkvenog namještaja i opreme.

Osvjetljavanje grčke i rimske kuće predstavljalo je i izvjestan problem za obično stanovništvo. Razlog tome je bio i u činjenici da je za 40-50 sati svjetlosti trebalo obezbijediti oko pola litra ulja. Obični građani su imali jednu svjetiljku, što je davalo malu količinu svjetlosti. Iako su svjetiljke upotrebljavane intenzivno, kroz dugi niz stoljeća, do poboljšanja kvalitete i jačine svjetlosti nije došlo. Zbog nepostojanja cilindra iznad fitilja koji odstranjuje dim, kuće su usljed korištenja ovih svjetiljki bile čađave i zagušljive.⁴

Potreba da se vještačkim osvjetljenjem stvori komoditet uvjetovala je intenzivnu proizvodnju i korištenje svjetiljki u rimsko doba. Pomoću tako stvorenog umjetnog svjetla mogli su duže raditi, provoditi ugodnije trenutke u dugim noćnim satima i lakše manipulirati u tamnijim prostorima.

Najstariji način osvjetljavanja kod starih Rimljana je bila svijeća. Nju su u kasnijem periodu koristili širi slojevi stanovništva. Svjetiljka je u upotrebu ušla kao bolji i postojaniji oblik.⁵ Najstarije konstatirane svjetiljke na italijanskom prostoru su proizvedene na Eskvilinu u III stoljeću stare ere. U samom gradu Rimu i neposrednoj okolini počelo se s proizvodnjom svjetiljki u I stoljeću stare ere. Početkom Carstva proizvodnja svjetiljki se proširila i na druge carske provincije i

¹ Busuladžić 2007, 13.

² Isto, 13-14.

³ Crnobrnja 2006.

⁴ Zaninović 2004, 8.

⁵ Isto, 6.

italske gradove, najviše na prostoru sjeverne Italije, a potom Galije, Panonije i Germanije.⁶

Upotreba ove vrste predmeta na prostorima današnje Bosne i Hercegovine odnosi se na širok vremenski period koji obuhvata vrijeme od II stoljeća stare ere do VI stoljeća. Najstarija pripada tipu grčkih svjetiljki, a najmlađe tipu kruškolikih svjetiljki.

Na katedru za arheologiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, nakon publiciranja knjige „Antičke svjetiljke u Bosni i Hercegovini“ 2007. godine, dospio je jedan primjerak firma svjetiljke iz Domavije. Riječ je o slučajnom primjerku koji je Filozofskom fakultetu poklonio stanovnik Srebrenice, koji sada živi u Sarajevu.

Pored ovog primjerka, revizionim uvidom u stanje muzejskih kolekcija koje se čuvaju u Franjevačkom samostanu u Visokom, ustanovljeno je da se do danas s nepoznatih lokaliteta, vjerovatno s prostora današnje Bosne i Hercegovine, čuva pet primjeraka svjetiljki. Pored ovih, nepubliciranih, još tri svjetiljke koje se čuvaju u samostanskoj izložbi u Visokom bile su predmetom stručne obrade i publiciranja.⁷ Dva primjerka pripadaju tipu grčkih, dva su svjetiljke oblo završena nosa s volutama i jedna se definira u tip svjetiljki u obliku tignja.

Grčke svjetiljke

(Broneer tip VII)
(br. kataloga 1 i 2)

Prve svjetiljke u antičkoj Grčkoj počele su se koristiti od VII stoljeća stare ere. Grčka kolonizacija, intenzivne komunikacije i trgovački kontakti s Istoka pospješili su širenje i korištenje ovog predmeta. Prvi tipovi grčkih svjetiljki potiču iz VII stoljeća stare ere, dok su nešto kasniji primjerci s kraja VI stoljeća stare ere rađeni na kolu. To su bile otvorene svjetiljke. U toku sve masovnije upotrebe i proizvodnje počeli su se i javljati različiti oblici presvođenog nosa s mostićem (starogrčki tip) i oblik svjetiljke sa širom vodoravnom drškom. Karakteristika grčkih svjetiljki iz klasičnog perioda je da su rađene bez žigova i ukrasa, a imale su crni firnis kao i grčko posuđe.⁸

Velike promjene nastupile su primjenom kalupa u proizvodnji svjetiljki. U vremenskom in-

tervalu IV–II stoljeća stare ere ova promjena je uzrokovala da se na svjetiljkama pojave i ukrasi, žigovi majstora ili radionica. Također je došlo do znatnije diferencijacije između majstora i radionica. U odnosu na kvalitet izrade, materijala, boje, prisustva ukrasa i specifičnosti pojedinih oblika, mogu se razlikovati i različiti tipovi grčkih svjetiljki.⁹ Vremenom, centri grčke proizvodnje postaju otoci, šireći i popularizirajući ovaj predmet, posebno na Zapadu, gdje u rimsko doba dostiže svoj puni procvat.¹⁰

Prema konstrukcijskim razlikama uočene su dvije osnovne varijante:

1. Svjetiljke izduženog nosa,
2. Svjetiljke s nosom koji izrasta iz tijela bez vrata.¹¹

U Franjevačkom samostanu u Visokom postoje dva primjerka ovog tipa. Riječ je o jednoj svjetiljci (br. 1) koja se prema obliku tijela i nosa može definirati kao svjetiljka prve varijante, dok se drugi primjerak (br. 2) može klasificirati u varijantu 2.

Znatnije šire paralele ovih primjeraka pohranjene su u Bosni i Hercegovini, a pripadaju različitim lokalitetima u Albaniji i Grčkoj¹² te samo jedna na prostoru današnje Bosne i Hercegovine, tačnije lokaliteta Ošanića.¹³

Svjetiljke oblo završena nosa s volutama

(Loeschcke tip IV, Broneer tip XXIII, Ivanyi tip II)
(br. kataloga 3 i 4)

Kod svjetiljki ovog tipa nos je sužen i na vrhu zaobljen. Na stranama nosa nalaze se volute. Disk je uvučen i okrugao, vrlo često s reljefom. U najvećem broju slučajeva dno je ravno, ali se kod starijih primjeraka mogu naći i stajajući prstenovi. Mogu imati kanelirane drške, prstenastog oblika. Rijetko se pojavljuje jezičac, isključivo u ukrasnoj funkciji. Ramena su raščlanjena prstenovima i koncentričnim krugovima, pa se zbog toga primjećuju i novi oblici profila.¹⁴

⁹ Vikić-Belančić 1976, V, s napomenom 4.

¹⁰ Busuladžić 2007, 27.

¹¹ Isto, 28.

¹² Isto, 28-29; Vikić-Belančić 1976, VI; Boškova 1989, knj. 2, 7, Sl. 12; Blackman 1998, 7, Sl. 7; Caskey 1960, plate 56, Sl. 13.

¹³ Marić 1973, 182; Busuladžić 2007, 29.

¹⁴ Loeschcke 1919, 28; Vikić-Belančić 1976, XI-XII; Busuladžić 2007, 38.

⁶ Maršić 2000, 141.

⁷ Busuladžić 2007, 103, 104, 157.

⁸ Isto, 27.

U razvojnom procesu preteča svjetiljki oblika nosa može se pratiti od helenističkih. Neposredne preteče su augustovske svjetiljke sa spiralnim volutama. Unatoč činjenici da su nešto mlađe, javljaju se uporedo s tipom uglatog nosa s volutama. Njihova datacija se smješta sve do prve polovine II stoljeća.¹⁵

U Franjevačkom samostanu u Visokom postoje dva primjerka ovog tipa. Karakteristični su po vrlo bogato dekoriranom ukrasu – reljefu na disku svjetiljke, s prikazom palmete, s ostacima crvene boje – premaza.

Drugi primjerak je posebno zanimljiv. Rame na su ukrašena nizom polukrugova, dok je na disku reljef s prikazom skakavca.

Primjerci ovog tipa imaju analogije u svjetilkama koje se čuvaju u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine¹⁶ te u drugim institucijama van prostora današnje Bosne i Hercegovine.¹⁷

Svjetiljke u obliku tignja

(Loeschcke tip XIII, Ivanyi XX)

(br. kataloga 5)

Karakteristika ovih svjetiljki je da im tijela s drškom liče na tavu ili tiganj. Drška je vodoravna, ravna ili obla s rupom. Otvor im je veći, stijenke oble, vrlo često i okomite ili bikonične.¹⁸ U odnosu na otvor i promjer dna, Loeschcke je uspostavio tri varijante u ovoj grupi:

1. otvor širi od promjera dna,
2. otvor i promjer dna približan,
3. otvor uži od dna.¹⁹

Analizom treće varijante mogu se konstatirati izvjesne razlike u visini i obliku tijela. Zbog toga se treća varijanta može podijeliti u dvije podvarijante:

- a. svjetiljka niskog tijela s ramenima, slabo izvedenog prstena na otvoru,
- b. svjetiljka s višim tijelom bez ramena.

Prva varijanta je najranija i pripada I stoljeću.²⁰ Druga varijanta ima varijabilnu kvalitetu i fakturu i može datirati u II stoljeće.²¹ Treća vari-

janta je najmlađa, datira se u III stoljeće i najbrojnija je na prostorima južne Panonije.²²

Naš primjerak iz Franjevačkog samostana u Visokom pripada drugoj varijanti.

Najbliže analogije nalaze se u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine.²³ Na širim prostorima konstatirane su i na drugim lokalitetima.²⁴

Firma svjetiljke

(Loeschcke tip IX i X, Ivanyi tip XV-XVII)

(br. kataloga 6)

Oznaka majstora na svjetilkama počinje se javljati već u republikansko doba. To je bio početak stvaranja posebnog tipa svjetiljki sa žigovima, tzv. firma svjetiljki, kada je na dnu predmeta utiskivan žig majstora ili radionice. Zbog svoje funkcionalnosti ovaj tip se brzo raširio i vremenom postao najzastupljeniji. Na osnovu karakteristične osobine utiskivanja žigova, Fischbach je u literaturu uveo naziv „firma svjetiljke“ koji je i danas u upotrebi za ovaj tip svjetiljki.²⁵

Recipijent kod ovih svjetiljki je kruškolik, zdjelica je okrugla, a nos izduženiji i na vrhu zaobljen. Disk je obrubljen zatvorenim ili otvorenim prstenom. Kod primjeraka s kanalom, prsten se nastavlja duž kanala završavajući na nosu. U odnosu na prsten, Loeschcke je kod tipa IX definirao tri varijante; a) prsten zatvoren oko diska, na vratu nosa plitka brazda, b) prsten zatvoren oko diska s kanalićem i rupicom na vratu nosa, c) prsten koji spaja disk s kanalom na vratu nosa.²⁶

Drugi definirani tip X imao je prsten koji je vodio do otvora za fitilj na vrhu nosa. I u tipu X Loeschcke je uočio dvije varijante: a) nos s vratom i b) nos direktno vezan za tijelo, bez vrata. Ovaj tip je nastao pod uticajem svjetiljki kratka zaobljena nosa.²⁷

U kanalima su postojale rupice za zrak, a njihov broj je varirao od jedne do tri. Samo mjesto gdje su rupice pravljene bilo je različito, od rupica u sredini kanala, do onih koje su bile na granici između kanala i diska, kao i rupica koje su bile na desnoj ili lijevoj strani kanala. Ulje se u većini slučajeva sipalo na otvoru koji se nalazi u

¹⁵ Busuladžić 2007, 38.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Vikić-Belančić 1976, XII; Ivanyi 1935, Tab. XV; Mardešić 2002, knj. II, 164; Lazar 2005, 17.

¹⁸ Busuladžić 2007, 79.

¹⁹ Loeschcke 1919, 305.

²⁰ Vikić-Belančić 1976, XL, s napomenom 118.

²¹ Isto, s napomenom 119.

²² Isto.

²³ Busuladžić 2007, 79-80.

²⁴ Miltner 1930, 99, Sl. 41; Menzel 1954, 80, Sl. 69 i 70; B. Vikić-Belančić 1976, XL.

²⁵ Fischbach 1896, 16.

²⁶ Busuladžić 2007, 57.

²⁷ Isto, 58.

sredini diska. Svjetiljke koje su posjedovale reljef na disku imale su otvore s desne i lijeve strane i najčešće ih je bilo dva, mada i jedan otvor sa strane pored diska s reljefom nije bio nepoznat. Inače, reljefni ukrasi su bili dosta rijetki. Raniji primjerci su imali ukrase pozorišne maske, glave, poprsja ili glave pojedinih životinja.²⁸

Jedna od karakteristika firma svjetiljki je pojava bradavica na ramenima. Kod ranijih oblika radilo se o ušicama za vješanje predmeta. S obzirom na to da su bile nepraktične za rukovanje i lahko lomljive, pretrpjele su promjene preobrazivši se u bradavice. Broj bradavica je varirao od 2 do 3. Ako su bile dvije, nalazile su se na bočnim stranama ramena. Postojanje tri bradavice pretpostavljalo je drugi raspored, pa su u tom slučaju dvije bočne bradavice bile ukošenije, dok se treća nalazila na zadnjoj strani, nasuprot nosa. Oblici bradavica su bili različiti: polukružni, duguljasti, prizmatični, kvrgasti ili zakržljali oblici bez konkretnog oblika. Takve bradavice su izgubile značaj i njihova jedina funkcija je bila dekorativna. Drške su bile vrlo rijetke i nalazile su se na zadnjoj strani tijela ili u sredini diska.²⁹

Firma svjetiljke naročito karakterizira pojava žigova (pečata) na dnu. Radilo se o pečatima vrlo često s tri nomina, tj. početna slova cognomena, nomena i prenomena. Pored ovog, često se utiskivao i žig majstorske radionice, a nije bila rijetkost i pojava slova F – fecit ili figlina. Dno je bilo ravno ili malo udubljeno, s jednim, dva ili tri koncentrična kruga oko samog žiga. Žig je bio reljefan i u izuzetnim prilikama urezan. Raniji primjerci imali su ispod žiga vijenac s palminom grančicom ili nekim drugim dekorativnim elementom kao što su vijenac, srcoliki listići, kružići, borove grančice ili slova.³⁰

U najranijoj fazi centri proizvodnje svjetiljki su bili u sjevernoj Italiji, da bi se vremenom, od kraja I i početka II stoljeća, proizvodnja raširila i na druge provincije Imperije. U početku, firma svjetiljke su se radile u uvezenim kalupima, da bi se kasnije i kalupi proizvodili u provincijama. Svjetiljke su datirane okvirno od I do IV stoljeća, s većim ili manjim oscilacijama u ponuđenom historijskom okviru. Tako je Loeschcke iznio mišljenje da su se firma svjetiljke počele pojavljivati

od 75. godine, povezujući ih s periodom Flavijevaca.³¹ Sličnog mišljenja je i Fremmersdorf, koji najstariju granicu proizvodnje pomiče orijentaciono na 60-te i 70-te godine I stoljeća.³² Do ovog zaključka došlo se na osnovu šireg konteksta u kojem je materijal nađen, jer su firma svjetiljke konstatirane u vespazijanskom Hofheimu. Na osnovu analize materijala iz antičkih grobova u Ptuj i Emoni te kompariranjem pronađenih svjetiljki s drugim vrstama nalaza, u prvom redu s novcem, granice proizvodnje se mogu i pomjeriti na sredinu I stoljeća.³³ Navedenom analizom se mogla pomjeriti i granica korištenja, po kojoj su stariji tipovi korišteni do II stoljeća, a noviji sve do IV stoljeća.³⁴

Kao i kod drugih tipova svjetiljki, prilikom obrade i datacije materijala ne smije se izgubiti iz vida ni faktura, kvalitet izrade i način obrade materijala. Starije varijante su skoro po pravilu fine fakture i kvalitetnog pečenja. Ti primjerci imaju vrlo plastične žigove, oštre rubove i kvalitetno urađene ukrase na disku.

Kod mlađih varijanti s kanalom postoji znatnija razlika između primjeraka iz ranijeg i kasnijeg carskog doba. Vremenom je došlo do pada kvaliteta izrade. Osnovni razlog je ležao u činjenici da su i lokalni majstori i radionice počeli s proizvodnjom svjetiljki. Masovna serijska proizvodnja uzrokovala je zanemarivanje detalja u procesu proizvodnje, korištenje slabije i manje pročišćene gline, neadekvatnih kalupa zbog kojih su proizvođeni manji primjerci, žigovi postaju plošni i s manjkavostima u slojevima, a i sama majstorska vještina znatno zaostaje.

Ove osobine prate posebno provincijalnu proizvodnju svjetiljki. Provincijalne firma svjetiljke u ogromnom broju slučajeva nemaju žig, zdepastog su oblika, debelih stijenki, loše izvedenih detalja, često vidljiva spojenog šava, nejednako pečene, nakrivljene i ponekad nestabilne.

Statistički promatrano, firma svjetiljke su najčešće pronalazene u Domaviji i Japri, odakle potiče i novodospjeli primjerak na Filozofski fakultet u Sarajevu.

²⁸ Mardešić 2002, knj. II, 168, Sl. 24-28.

²⁹ Fadić 1989, Tab. I, 18.

³⁰ Busuladžić 2007, 59.

³¹ Loeschcke 1919, 289.

³² Fremmersdorf 1912, 125.

³³ Vikić-Belančić 1976, XXXII.

³⁴ Isto, XXXIII.

Kao što je već navedeno, firma svjetiljke su karakteristične po pojavi žigova.³⁵ Među starije generacije spadaju firme FORTIS, STROBILI, ATIME(TVS), FESTI.³⁶

Mlađi primjerci, odnosno nazivi firmi su APRIO, QGC, CPSF, CRESCES, CERALIS, CDE-SSI, CASSI(VS), CAPI, CARI, CANNE, IEGIDI, L.L.C, LVPATI, ...LANT, NERI, OCTAVI, SEXTI, VIBIANI, VIBVLEVS, FAOR, ARMENI.³⁷

Posebnoj skupini pripadaju primjerci s nazivima CAPI i CARI. Ovi primjerci su posigurno pravljeni u panonskim radionicama.³⁸

Od postojećeg broja firma svjetiljki najviše se javljaju svjetiljke sa žigom FORTIS. Primjerci ovog majstora su različite izrade. Znatno broje pripada svjetiljkama dobre kvalitete. Mnogobrojni primjerci svjetiljki ovog žiga proizvedeni su i u lokalnim provincijalnim radionicama, lošijeg kvaliteta izrade.

Za veliki broj primjeraka koji su pronađeni na tlu Bosne i Hercegovine može se konstatirati da su slabije izrade, pečenosti i općeg kvaliteta. Za takve se može pretpostaviti da potiču iz lokalnih radionica. Zajedničke su im karakteristike da imaju slabiju fakturu, neujednačenu pečenost, zakržljale bradavice, plošan žig, ako ga uopće i imaju. Rezultat ovog je širok spektar raznih nijansi boja, debelih stijenki, deformiranog oblika, manjkavo izvedenih otvora za ulje i zrak i neravnog dna pa samim tim i veće nestabilnosti.

Analogije našem primjerku u Bosni i Hercegovini su mnogobrojne.³⁹

Zaključak

Predmet obrade i analize antičkih svjetiljki u ovom radu predstavljaju primjerci iz zbirke Franjevačkog samostana u Visokom i Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Riječ je o šest do danas nepubliciranih primjeraka.

Jedna firma svjetiljka s lokaliteta Domavije dopremljena je kao poklon do Katedre za arheologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu.

³⁵ Celestin 1901, 27-34; Miltner Zurunić 1931, 102-105; Rubright 1973, 52; Istenič 2004, 110; Žižek 2004, 135-136.

³⁶ Busuladžić 2007, 61.

³⁷ Bjelajac 1982, 21; Busuladžić 2007, 62.

³⁸ Busuladžić 2007, 63.

³⁹ Busuladžić 2007, 126-179.

Pet svjetiljki, pored do sada tri publicirane, iz Franjevačkog samostana u Visokom pripadaju tipovima grčkih (dva komada), svjetiljki oblika tignja (jedan komad) i svjetiljki oblo završena nosa s volutama (dvije). Velika manjkavost ovih svjetiljki je što se ne zna lokalitet pronalaska, a u samostanske kolekcije su dospjele kao slučajni pronalazak, vjerovatno s prostora rimske provincije Dalmacije.

Summary

Unpublished antique lamps from the Franciscan monastery in Visoko and Department of archaeology of the Faculty of Philosophy University of Sarajevo

The subject of the analysis and presentation in this article are examples of the antique lamps from the collections of Franciscan monastery in Visoko and Faculty of Philosophy in Sarajevo. These six examples were unpublished. One firm lamp from the Domavia was given as a present to the Department of Archaeology of the Faculty of Philosophy, University of Sarajevo. Another five lamps, from the Franciscan monastery in Visoko belong to the following types: Greek lamp (two), pan shape lamp (one) and lamps with round shaped nose with volutes (one). The only deficiency of these lamps is that the place of the origin is unknown. In monastery collections they were brought as an accidental finding, probably from the area of the Roman Province of Dalmatia.

Literatura

Abramić, M. 1925, Poetovio (poglavlje „Glinene svjetiljke“), Ptuj muzejsko društvo, Ptuj 1925, 87-97.

Busuladžić, A. 2007, Antičke svjetiljke u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2007.

Bjelajac, Lj. 1982, Nalazi keramičkih žišaka na Beogradskoj tvrđavi, Godišnjak grada Beograda XXIX, Beograd 1982, 13-24.

Blackman, D. J. 1998, Archaeological reports for 1997-1998, London 1998, 3-61.

- Boškova, A.* 1989, Antička crnofiguralna keramika iz Trakije (V–III v. pr. n. e.) *Arheologija* 2, 1989, 1-10.
- Broneer, O.* 1937, Terracotta Lamps, Corinth IV, II, 1937.
- Celestin, V.* 1901, Rimske svjetiljke iz Osijeka, *Vjesnik za arheologiju i historiju Dalmatinsku* V, 1901, 21-43.
- Ceskey, J. L.* 1960, Objects from a well at Isthmia, *Hesperia* XXIX, 2, 1960, 168-176.
- Crnobrnja, A. N.* 2006, Kultna namena rimskih žišaka u Gornjoj Meziji, Beograd 2006.
- Fremmersdorf, F.* 1912, Römische Bildlampen, 1912.
- Fadić, I.* 1989, Antička nekropola u Biljanima kod Zadra, *Diadora*, 11, 1989, 223-243.
- Fischbach, O.* 1896, Römische Lampen aus Poetovio, Ptuj 1896.
- Ivanyi, D.* 1935, Die panonischen Lampen, Budapest 1935.
- Istenič, J.* 2004, Petoviona – središče izdelave in distribucije keramičnih izdelkov, u: Rimljani, steklo, glina, kamen, Maribor 2004, 108-111.
- Jovanović, A.* 1976, Zemljane svjetiljke iz antičke zbirke Muzeja u Nišu, *Niški zbornik* 2, Niš 1976, 61-83.
- Lazar, I.* 2005, An oil lamp depicting a Roman glass furnace – a new find from Slovenia, *Instrumentum*, 22, 2005, 17-18.
- Loeschcke, S.* 1919, Lampen aus Vindonissa, Zürich.
- Mardešić, J.* 2002, Keramičke svjetiljke, u: Longae Salonae I i II, Split 2002, 349-365.
- Maršić, D.* 2000, Antičke svjetiljke iz zbirke Matijević, *Obavijesti*, 1, god. XXXII/2000, 141-144.
- Marić, Z.* 1973, Arheološka istraživanja na gradini u Ošanićima kod Stoca 1963, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, n. s. XXVII/XXVIII, 1973, 173-235.
- Miltner, F.* 1930, Die antiken Lampen in Klagenfurt, *Jahresehefte der ÖAI*, XXVI, 1930.
- Miltner Zurunić, I.* 1931, Žišci u Beogradu, *Starinar*, VI, Beograd 1931, 88-105.
- Modrzenska-Marciniak, I.* 1989, Lucernas escogidas del Museo Arqueologico Nacional, *Boletín del seminario de estudios de arte y arqueología*, Valladolid 1989, 216-246.
- Menzel, H.* 1954, Antiken lampen im romisch-germanischen Zentralmuseum zu Mainz, Mainz 1954.
- Maslač, N.* 1932, Zlatni nalaz u kršćanskoj bazilici u selu Turbetu, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, XLIII, 2, Sarajevo 1932, 31-33.
- Rubright, J. C.* 1973, Lamps from Sirmium in the Museum of Sremska Mitrovica, *Sirmium*, II, Beograd 1973, 45-79.
- Vikić-Belančić, B.* 1976, Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu, Zagreb 1976.
- Zaninović, D.* 2004, Fiat lux – rimske svjetiljke iz fundusa Gradskog muzeja Sisak, Sisak 2004.
- Žižek, I.* 2004, Katalog predmeta, u: Rimljani, steklo, glina, kamen, Maribor 2004, 124-144.

Katalog

Grčke svjetiljke

1. Nalazište: Nepoznato.
Neinventarizirano (slika 1).
Mjesto pohrane: Franjevački samostan u Visokom.
Svjetiljka od narandžaste zemlje. S boka vidljiva bradavica. Nos izdužen u odnosu na recipijent.
Dimenzije: dužina 6,5 cm, širina 5,5 cm, visina 3 cm.
Nepublicirano.

2. Nalazište: Nepoznato.
Neinventarizirano (slika 2).
Mjesto pohrane: Franjevački samostan u Visokom.
Svjetiljka od svijetle zemlje. Disk oštećen. Vidljiv ostatak drške, vjerovatno klinastog oblika.
Dimenzije: dužina 5,8 cm, širina 5,1 cm, visina 2,1 cm.
Nepublicirano.

Svjetiljke oblo završena nosa s volutama

3. Nalazište: Nepoznato.
Neinventarizirano (slika 3).
Mjesto pohrane: Franjevački samostan u Visokom.
Svjetiljka očuvana s reljefom palmete na disku. Vidljivi ostaci crvenog premaza – boje.
Dimenzije: dužina 8 cm, širina 6 cm, visina 2,3 cm.
Nepublicirano.

4. Nalazište: Nepoznato.
Neinventarizirano (slika 4).
Mjesto pohrane: Franjevački samostan u Visokom.
Svjetiljka očuvana s oštećenim nosom. Na disku reljef s prikazom skakavca.
Dimenzije: dužina 7 cm, širina 5,6 cm, visina 2,3 cm.
Nepublicirano.

Svjetiljke u obliku tignja

5. Nalazište: Nepoznato.
Neinventarizirano (slika 5).
Mjesto pohrane: Franjevački samostan u Visokom.
Svjetiljka očuvanog tijela svjetlije gline, s drškom sa strane, koja je klinasta i vodoravna. U sredini veliki otvor. Dno ravno.
Dimenzije: R 4,3 cm, visina 2,3 cm.
Nepublicirano.

Firma svjetiljke

6. Nalazište: Domavija.
Neinventarizirano (slika 6).
Mjesto pohrane: Katedra za arheologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu.
Firma svjetiljka sa žigom FORTIS.
Dimenzije: dužina 8,5 cm, širina 2 cm, visina 1,5 cm.
Nepublicirano.

Sl. 1

Sl. 2

Sl. 3

Sl. 4

Sl. 5

Sl. 6 a i b

